

ICOMOS

Vlaanderen-Brussel

Archeologie en ontwikkeling van Antwerpen en andere historische steden

Felixarchief, Oude Leeuwenrui 29, 2000 Antwerpen

Zaterdag 28 oktober 2017, 9u30-17u

Gravure van Claudio Duchetti (16de eeuw)
Foto P. Lombaerde

Inleiding

U wordt vriendelijk uitgenodigd op de jaarlijkse contactdag van ICOMOS Vlaanderen-Brussel en ICOMOS Nederland. De nooit aflatende zorg voor 'Water en Erfgoed in de Toekomst' van de Lage Landen is ook in 2017 de krachtlijn van deze studiedag.

De ontwikkeling van historische havensteden zoals Antwerpen en Amsterdam wordt belicht vanuit de analyse van de fundamentele op basis van doorgedreven archeologisch onderzoek. De blauwdruk van de uitbreiding van een metropool met een bouwfysische infrastructuur aangepast aan toekomstige noodwendigheden en de expansie van een wereldhaven in relatie tot een afweging van economische belangen en de beheersing van het 'wassende water', wordt door de sprekers geschetst.

Programma

- 09.30u** **Ontvangst** in Felixarchief (Oude Leeuwenrui 29, 2000 Antwerpen)
- 10.00u** **Verwelkoming** door Ir. Bénédicte Selfslagh, Voorzitter ICOMOS Vlaanderen-Brussel en Voorzitter ICOMOS België
- 10.15u** **Introductie** door Rob Van de Velde, Schepen voor ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling, erfgoed en groen van de Stad Antwerpen
- 10.30u** Prof. Dr. Em. Piet Lombaerde, Universiteit Antwerpen

Een ontmoeting tussen iconografie en realiteit: de Spaanse omwalling herontdekt.

Abstract: Naar aanleiding van de heraanleg van de Antwerpse leien, gestart in september 2002, werd de oude gebastioneerde omwalling rond de stad Antwerpen, opgericht tussen 1542-1553, gedeeltelijk terug blootgelegd. Het recent archeologisch onderzoek op verschillende plaatsen langs het tracé van de omwalling toont aan dat ondergronds de blauwdruk van de omwalling nog volledig bewaard bleef. Aangezien een rijke zestiende- en zeventiende-eeuwse iconografie van deze omwalling voorhanden is, lijkt het bijzonder interessant om aan de hand van deze opgravingen en de nieuwe gegevens die ze ons opleveren, dit beeldmateriaal opnieuw te interpreteren. Dit toetsingsproces toont aan dat sommige cartografische documenten een hogere waarde van getrouwheid inhouden, dan tot heden werd aangenomen. Ook kunnen sommige details van het rijk voorhanden zijnde kaartmateriaal nu veel exacter geïnterpreteerd worden. Het vergelijken van eigentijds iconografisch materiaal met de opgravingen vandaag levert bovendien een aantal nieuwe inzichten op.

- 11.15u** Lic. Johan Veeckman, Adjunct-coördinator Archeologie en Monumentenzorg/ Stadsontwikkeling, Stad Antwerpen

Archeologie komt boven water. Kansen en mogelijkheden binnen het Vlaams en Stedelijk beleidskader.

Abstract: De recente implementatie van de nieuwe archeologiewetgeving bracht heel wat gevolgen voor het beheer, het onderzoek en de ontsluiting van het archeologisch patrimonium met zich mee. De stad Antwerpen heeft zelf een lange traditie van (stads)archeologisch onderzoek met eigen administratief-organisatorische en inhoudelijke accenten.

De Vlaamse regelgeving zet zeer sterk in op een proactieve aanpak van het archeologisch onderzoek, waarvoor middels archeologienota's vooraf duidelijkheid en rechtszekerheid wordt gegeven over het aspect archeologie bij de realisatie van bouw- en infrastructuurprojecten. Tenzij een stad erkend is als onroerenderfgoedgemeente of deel uitmaakt van een intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst wordt de specifieke expertise, die door de stedelijke archeologische diensten werd opgebouwd,

weinig gevaloriseerd. Wanneer de lokale knowhow en de algemene regelgeving beter in elkaar geschoven worden zou dit het beheer en het onderzoek van het archeologisch patrimonium ten goede komen.

Het overkoepelend regelgevend kader heeft weinig aandacht voor de ontsluiting van archeologische sites en archieven en omvat weinig stimulansen voor de (toeristische) valorisatie van het archeologisch patrimonium. Hier speelt de stad Antwerpen een belangrijke aanvullende rol bij het Vlaamse archeologiebeleid. Enerzijds zorgt het publiek toegankelijke Felixarchief voor een rechtstreeks contact met de geïnteresseerde burger of bezoeker. De archeologische vondsten worden er niet enkel behandeld maar ook tentoongesteld. Anderzijds worden ook de mogelijkheden aangegrepen om archeologisch patrimonium in situ te bewaren. Op die manier konden bijvoorbeeld al belangrijke delen van de middeleeuwse burchtmuur ontsloten worden. Ook het onderzoek op het tracé van de leien creëerde hiertoe verschillende mogelijkheden om de 16de-eeuwse stadsomwalling (letterlijk) in beeld te brengen.

11.45u Lic. Karen Minsaer, Afdelingschef Dienst Archeologie, Stad Antwerpen

Archeologisch onderzoek van de 16de eeuwse Kipdorppoortsite: opgraving en valorisatie.

Abstract: Dit jaar vinden grootschalige archeologische opgravingen plaats in het kader van de infrastructuurwerken Noorderlijn, waarbij naast nieuwe wegenis, de ondertunneling van het nieuwe Operaplein ook de tram wordt doorgetrokken tot de Scheldekaaien en het Noorden van Antwerpen. Een belangrijk gedeelte van de werken is gelegen op de gebastioneerde omwalling uit de 16de eeuw, ook de Spaanse omwalling genoemd.

Deze stadsomwalling gebouwd onder Karel V en de zuidelijke citadel onder Fillips II werden tijdens de heraanleg van de Zuiderleien (2002-2006) voor het eerst wetenschappelijk onderzocht, onder meer de Sint-Jorispoort of Keizerspoort en bastion Toledo van de citadel. Bij de heraanleg van de Noorderleien komen nieuwe delen in het vizier van de archeologen: het Huidevetterstorenbastion, de Kipdorppoort en de Rode poort. Momenteel graven archeologen de Kipdorppoort en het flankerend bastion met kazemat terug vrij en wordt de opbouw van deze constructies grondig onderzocht.

In de nieuwe aanleg van het Operaplein doet zich de opportuniteit voor om een belangrijk stuk van de archeologische resten van de 16de-eeuwse Kipdorppoort te ontsluiten. Het doorgaand verkeer wordt vóór de Opera via tunnels doorheen de nieuwe parkeergarage geleid en kruisen aan noordzijde de voormalige brug en het bastion. Deze tunnels worden op diepte gehouden om het brugdek en de gewelfbogen van de historische brug te sparen en zullen zijdelings zicht geven op het monumentale bastion en de bocht van de stadsmuur. Een trambrug zal centraal over de site worden aangelegd, de voetgangers zullen vanuit verschillende hoeken het bastion, de stadsmuur en de brug kunnen bewonderen.

12.15u **Bezoek** aan het Felixatelier, werk- en tentoonstellingsruimte van de stedelijke archeologische dienst.

12.30u Broodjeslunch

13.30u Introductie door Drs. Erik Luijendijk, Planoloog en Raadslid ICOMOS Nederland

Water & Erfgoed in de toekomst Projectvoorstelling en Film

Op 25-26 november 2016 heeft ICOMOS Nederland mede een tweedaagse conferentie georganiseerd in TU Delft en Fort Vechten in Bunnik (Utrecht). De samenwerking van een interdisciplinair team van onderzoekers van de Technische Universiteit Delft, de Universiteit van Leiden en de Erasmusuniversiteit van Rotterdam, het team CGHD, geeft aanleiding tot een totaalbenadering van deze complexe waterproblematiek in Nederland. Voorts is er een bestendige zorg noodzakelijk voor een land dat in symbiose leeft met water.

ICOMOS Vlaanderen-Brussel werd voor deze conferentie uitgenodigd (M&L Jg.23, nr.1, p.56-57).

De contactdag 2017 georganiseerd door ICOMOS Vlaanderen-Brussel, wil de koppeling maken met "Water & Erfgoed voor de Toekomst" door de Nederlandse film te tonen waar de kracht van het water in beeld wordt gebracht. De Watersnood van 1953 heeft zowel Zuid-Nederland als Vlaanderen zwaar geteisterd.

Recente(re) verwoestingen van waterfronten en (haven)steden wereldwijd, door het "wassende" water gekoppeld aan de gevolgen van klimaatveranderingen, bestendigen de noodzaak van doorgedreven onderzoek en toekomstgerichte actie.

Doorbraak van de Sint-Antoniusdijk in Amsterdam
Schilderij van Jan Asselijn (1610-1652) Rijksmuseum Amsterdam

14.00u Dr. Jaap Evert Abrahamse, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Nederland

Een schone maagd met stinkende adem: de waterhuishouding in vroegmodern Amsterdam.

Abstract: Amsterdam is een waterstad en was dat in de voorbije eeuwen in nog veel sterkere mate. Dat was geen keuze van de Amsterdammers, maar een simpel feit dat voortkwam uit Amsterdams ligging in het veen, aan de Amstel, en aan het IJ.

Het veen kwam door klink en turfwinning steeds lager te liggen. Hiermee werd het water steeds meer een onontkoombaar element. Het gebied ten zuiden van de stad waterde door Amsterdam af op het IJ. Dit was een verworven en onaantastbaar recht. De Zuiderzee manifesteerde zich tot in het hart van de stad. Een goede waterkering was van levensbelang. Het probleem van de kering en afvoer van water was onderwerp van bestuurlijke zorg en plannen. Dit gold nog sterker voor een ander probleem, dat van de waterkwaliteit in de stad. Het stadsafval zorgde samen met de inhoud van duizenden privaten, riolen en goten voor enorme watervervuiling. Amsterdam was in dezen niet uniek, maar door de omvang van de stad en haar ligging was het probleem in Amsterdam groter en minder makkelijk oplosbaar.

Jaap Evert Abrahamse zal in zijn bijdrage ingaan op de vele en diverse pogingen van het stadsbestuur om de waterkering, de waterafvoer en de waterkwaliteit in het vroegmoderne Amsterdam onder controle te krijgen.

14.45u Videopresentatie door Prof. Dr. Ing. Carola Hein, Hoofd van Departement Geschiedenis van Architectuur en Stedenbouw, TU Delft

History of Port Cities

Carola Hein is Professor and Head, Chair History of Architecture and Urban Planning at Delft University of Technology. She has published widely in the field of architectural, urban and planning history and has tied historical analysis to contemporary development. Among other major grants, she received a Guggenheim Fellowship to pursue research on The Global Architecture of Oil and an Alexander von Humboldt fellowship to investigate large-scale urban transformation in Hamburg in international context between 1842 and 2008. Her current research interests include the transmission of architectural and urban ideas, focusing specifically on port cities and the global architecture of oil. She has curated Oildam: Rotterdam in the oil era 1862-2016 at Museum Rotterdam. She serves as IPHS Editor for Planning Perspectives and as Asia book review editor for Journal of Urban History.

Her books include: The Capital of Europe. Architecture and Urban Planning for the European Union (2004), The Routledge Handbook of Planning History (2017), Port Cities: Dynamic Landscapes and Global Networks (2011), Brussels: Perspectives on a European Capital (2007), European Brussels. Whose capital? Whose city? (2006), Rebuilding Urban Japan after 1945 (2003), and Cities, Autonomy and Decentralisation in Japan. (2006), Hauptstadt Berlin 1957-58 (1991).

15.15u Lic. Karen Minsaer en Lic. Veerle Hendriks, Stadsarcheologen

De Antwerpse Scheldekaaien, van historisch waterfront naar masterplan voor de toekomst.

Antwerpen heeft een groots plan klaar voor de heraanleg van de Scheldekaaien. Dit plan heeft in de eerste plaats als doel de stad te beschermen tegen toekomstige overstromingen door de waterkering te verhogen conform het SIGMA-plan. Ook wil het bestuur de stad terug dichterbij de stroom brengen.

De huidige structuur en de identiteit worden nog steeds bepaald door het 19de-eeuwse concept van de rechttrekking van de Scheldekaaien, met de kaaimuur, de hangars en de kaaivlakte als beeldbepalende elementen. Het Masterplan houdt zo'n 7 km nieuwe aanleg in, waarbij een belangrijk gedeelte ook de historisch-archeologische 'rede van Antwerpen' kruist met complexe en vaak nog monumentale resten.

In het kader van het parkingproject Scheldekaaien werd in 2015 ter hoogte van het Loodswezen en het Zuiderterras archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door middel van proefsleuven. Het doel was om de archeologische waarden in kaart te brengen en de randvoorwaarden voor ondergrondse parkeergarages te kunnen omschrijven. Uit dit onderzoek bleek dat ten noorden de archeologische resten van de drie vlieten nog goed bewaard waren. Onder de hangars van het Zuiderterras werden naast de Napoleontische kaaimuur ook resten van de middeleeuwse kaaimuur en de Kleine Bierpoort in kaart gebracht. Deze waardevolle archeologische relictten zouden kunnen gevaloriseerd worden in het nieuwe ontwerp zodat een mooi evenwicht tot stand komt tussen de rijke havengeschiedenis, het bovengrondse erfgoed en de nieuwe eisen voor waterkering en mobiliteit.

15.45u **Wandeling** naar de archeologische site van Kipdorppoort op het kruispunt van de Italiëlei en de Franklin Rooseveltplaat.

16.15u **Werfbezoek** op de opgravingsite van de Spaanse Omwalling o.l.v. Lic. Karen Minsaer en Dr. Femke Martens

17.00u Afsluitende drink

Kazemat van de Kipdorpbastion
Foto: K. Minsaer

Inschrijven

Inschrijven voor de contactdag kan tot en met 21 oktober 2017 mits registratie en overschrijving van uw bijdrage:

€20 voor ICOMOS leden en studenten, €30 voor niet-leden

Te betalen via overschrijving op:

ICOMOS Vlaanderen-Brussel vzw, Oude Beurs 27 2000 Antwerpen

IBAN: BE12 4310 5440 0192 BIC:KREDBEBB

Met vermelding van: 'Contactdag ICOMOS 2017 + naam'

Indien u na inschrijving toch verhinderd zou zijn, gelieve u zich dan ook uiterlijk voor 21 oktober terug uit te schrijven of het secretariaat van ICOMOS Vlaanderen-Brussel te verwittigen, zo niet wordt de forfaitaire som van 20€ aangerekend.

